

KURBAN KODAY ve HİZMETLERİ

"Kurban Koday, Ankara'dan aldığı görevi her türlü güç şartlar altında yapmış ve bu uğurda şehit olmuş bir Türkistanlı olarak milli tarihimizde hak ettiği şerefli yerini almıştır."

A. Şekür TURAN*

Kurban Koday Türkiye ile Doğu Türkistan Türkleri arasındaki köprüyü sağlamlaştırmaya çalışan bir mücâhittir. Daha önce bu köprüyü Kaşgar'da Ahmet Kemâl İlkul ve Hoten'de İsmail Hakkı¹ Beyler kurmuşlardır. Tüm araştırmalarıma rağmen Kurban Koday'ın Türkiye'ye nasıl ve hangi tarihte geldiğine dair bilgi bulamadım. Kurban Koday 1918 yılında Doğu Türkistan'ın Hoten vilâyetine bağlı KERİYA kazasında doğmuştur. Türkiye'de öğretmen okulunda okumuştur. Bu bilgiler tanıdıklarının anlattıkları olup, resmi kayıtlarda rastlamak mümkün olmamıştır.

O zaman İstanbul'da okumakta olan arkadaşı İbrahim Mutlu'nun yazdığına göre² Doğu Türkistan'ın kurtulmasından bahsederken, "Bu uğurda şehit veya gâzi olacağını" söyler. 1944 yıllarında Çin'de Mehmet Emin Buğra, Mesut Sabri ve İsa Yusuf Alptekin Beylerin millî ve siyasi faaliyetleri biliniyordu. Aynıca Doğu Türkistan'ın İli, Altay, Çöveç vilâyetlerinde Çinlilere karşı Millî mücadele başlamıştı. Bunu duyan bazı gençler, bu mücadeleye katılmak ister. Bunun için Doğu Türkistan meselesini bilen ve olayları takip eden MEMDUH ŞEVKET ESENDAL'dan yardım talep ederler. Bilindiği gibi Esendal büyük insan, icriyi görebilen bir devlet adamı ve Doğu Türkistan hâmisidir. Bu yüzden bir çok Doğu Türkistanlı genci Mehmet Emin Buğra'nın mücadelesine yardımcı olur umuduyla evinde barındırılmış, okumuş ve yetiştirmiş.³ Bu gençler arasında o ortamda çalışabilir diye güvendiği Kurban Koday'ı Doğu Türkistan'a göndermek için seçmiştir. Kurban Koday Esendal'ın sağladığı bu maddi ve diplomatik imkânlarla önce Bağdat'a gider. Bağdattan da hiç bir mülkî ve siyasi engelle karşılaşmadan Çin'e oradan Doğu Türkistan'a gelir.

Kurban Koday'ı 1948 senesinde Doğu Türkistan'ın başkenti Ürümqi'de Mehmet Emin Buğra'nın evinde görmüştüm. Sohbetlerinde Uygur şivesiyle Türkiye Türkçesini karıştırarak tatlı bir dille konuşuyordu. Ortaokul hazırlık sınıfına gittiğim sıralarda öğretmenliğimi de yapmıştı. Dersle

rinde Türkiye'yi ve İstanbul'un güzelliğini anlatırdı. Bu şekilde Türkiye'yi her fırsatta dile getiren Kurban Koday o günlerde YALKIN adında dört sayfalık bir gazete çıkarıyordu. Çok zor şartlar altında çıkardığı bu gazete Doğu Türkistan'la Türkiye arasındaki bağları kuvvetlendirmek, kültürel alanda birleştirme fikrini işlerken, özellikle Atatürk'ün fikirlerine yer vermek için gayret ediyordu. Bu gazetenin Atatürk'ün bir resminin de bulunduğu 29-10-1948 tarihli nüshası elimizde mevcuttur.⁴ Aynı zamanda bize okutmak için "Ulusal Tarihimizin Ana Hatları" isimli bir ders kitabı hazırlayıp bastırılmıştı. Kitabın ismi içindeki fikirler Kurban KODAY'ın yapmak istediği iş ve varmak istediği gayeyi çok açık bir şekilde ortaya koymakta idi. Bu kitabın Çinliler tarafından toplatılacağını sezen KODAY, ön tedbir olarak kitabını bizlere ve çevresindekilere ücretsiz dağıtmıştı. Bu kitabı öğretmenimin bir hatırası olarak kitaplığında muhafaza ediyorum. Kurban KODAY'ın yazıhanesi okulun yolu üzerinde olup kapı, penceresi caddeye bakardı. Yoldan geçen tanıdıklarını ve bizleri çağırıp masanın üzerinde devamlı duran gramafondan Anadolu türkülerini dinletirdi. Benim en çok dinlediğim türkü "Ey sürmeli sürmeli" türküsü idi. Bu türkü İsa Yusuf ALPTEKİN Bey'in kurduğu "Yaşlar Umuşu" (Gençler Birliği) Cemiyeti'nin halk türkülleri bölümü tarafından Uygur Türkçesine adapte edilip söylenmişti.

Kurban KODAY'ın öğretmenlik yaptığı ve gazete çıkardığı yıllar yüksek öğrenimini Türkiye'de görmüş olan Mesut SABRİ Bey'in Genel Vali olduğu senelere rastlar. 1.1.1949 senesinde Mesut SABRİ Bey'in yerine BURHAN'ı Genel Vali olarak atadılar. BURHAN Genel vali olunca YALKIN Gazetesini kapatarak Kurban KODAY'ın okuldaki görevine son verdi.

Mehmet Emin BUĞRA'nın yardımı ile YURT isimli bir gazete çıkartmışsa da Çin'de ve Doğu Türkistan'da meydana gelen siyasi olaylar yüzünden uzun ömürlü olamamıştır. 1949 senesi yurdumuzun yönetimi Kızıl Çinlilere teslim edilince diğer arkadaşları gibi Kurban KODAY da eşini ve çocuklarını bırakarak yurdu terk etmek için yola çıktı. Hindis-

*Kültür Bakanlığı Müşaviri

tan'ı Doğu Türkistan'a bağlayan hudut kapısı "Kökät" a gelmiştir. Önümüzde Çin askerleriyle yurdu terk etmek zorunda kalan silahlı kişiler biriktiği. Bunların içinde hanımlar ve benim gibi çocuklar da vardı. Ayrıca bazıların ağır yükleri ve ticarî malları da bulunuyordu. Herhangi bir tehlike anında çabuk hareket etmek imkanları yoktu. Çinliler hile ve çeşitli vaatlerle liderlerimiz olan Mehmet Emin BUĞRA ve İsa Yusuf Beyleri silahlılandırmak için "silahlarınızı verip geçin" diyorlardı.

Mehmet Emin BUĞRA ve arkadaşları için iki seçenek vardı. Birincisi çarpışarak huduttan geçip canını kurtarıp silahlı kişileri Çinlilerin kurşunlarına terk edip ölümüne sebep olmak, ikinci seçenek ise kendilerini ve yakınlarını tehlikeye atarak halkını kurtarmaktı. Mehmet Emin BUĞRA, arkadaşlarına "silahları verin" anlamında mektup yazdı. (Bu mektub'un, bazı kişilerce bilmediğim sebeplerle fotokopileri bana gönderilmiştir.) Çinliler, silahlı kalan M. Emin BUĞRA ve İ. Yusuf ALPTEKİN Beyleri ve yakınlarını yakalayıp götürdüler. Böylece silahlı savunmasız yüzlerce kişi canını kurtardı. KURBAN KODAY, bu kargaşalıktan yararlanıp geriye dönmüştü. Konumuz dışı olduğu için liderlerimizi ve bizim kurtuluşumuzu burada anlatmaya lüzum görmüyorum.

KURBAN KODAY'ın ŞAHADETİ: Aradan yıllar geçtikten sonra Ankara'da M. Emin BUĞRA'nın çıkardığı "TÜRKİSTAN SESİ" dergisinin (1956, Sayı. I, Sayfa 30) sayısında Kurban KODAY'ın Doğu Türkistan'daki faaliyetleri ve şehadeti ile ilgili bir haber ve yorum yayınlandı. Yani Kurban Koday, Ankara'dan aldığı görevi her türlü güç şartları altında yapmış ve bu uğurda şehit olmuş bir Türkistan'lı olarak millî tarihimize hak ettiği şerefli yerini almıştır.

Doğu Türkistandaki hürriyet mücadelesinin o veya bu şekilde her çeşit imkânsızlıklara rağmen devâm edip geldiği bir gerçektir. Bu gerçeği Avrupa ve Türk basınında yer alan haberler de doğrulamaktadır.

Bunlarla beraber, Çin'deki siyasî değişiklikler Doğu Türkistan mescesine yeni boyutlar kazandırmıştır. Bunun görünürdeki belirtisi kısmen de olsa din hürriyetidir. Bu hürriyetten yararlanmak için dinî eserlere ihtiyaç duyan Doğu Türkistanlılar ilk etapta Suudi Arabistanda yerleşen yurttaşlarından yardım talep etmiştir.

Bu istek doğrultusunda Suudi Arabistan hükümeti Rabetel-İslâm vasıtasıyla Doğu

Türkistan'a 1980 den beri bir-İslâm kardeşliği gözüyle bakıp oraya Kur'an ve başka dinî yayınlar göndermektedir. Ayrıca Doğu Türkistandaki durumunu yerinde görüp incelemek gayesiyle bir ekip göndermiştir. Bu ekipte KURBAN KODAY'ın hemşehrisi olan RAHMETULLAH TÜRKİSTANI da bulunmasının Doğu Türkistan bakımından taşıyacağı mana ilerisi için çok büyük olacaktır. Çünkü, Rahmetullah Türkistanı Suudi Arabistan'daki Doğu Türkistan'a yardım eden yurttaşlar içinde hizmetleri oldukça göze çarpanlardır. Suudi Arabistan hükümetini ve oradaki hemşehrilerimizin de ulvî faaliyetlerini diğer büyük kararların müjdecisi olarak kabul ediyoruz.

Kurban KODAY ve öncülerinin Türkiye ile Doğu Türkistan arasında kurduğu bu sağlam köprü zaman zaman kapanmışsa da hiç yıkılmamıştır. Son zamanlarda bu köprüden Sayın eski Meclis Başkanımız Necmeddin KARADUMAN, Sağlık Bakanımız Sayın Halil ŞİVGİN, Sayın Prof. Dr. Bahacddin ÖGEL ve arkadaşları ile Sayın İrfan Ünver NASRATTİNOĞLU geçmişlerdir. Yine yakınlarda Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Başkanı sayın Kamil TOYGAR, Başkan Yardımcısı Sayın Hayreddin İVGİN ve Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Başkanı Sayın Prof. Dr. Şükrü ELÇİN Beyler de bu köprüden geçtiler. Bunların çoğu Doğu Türkistan'ı tanıtır yayınlar ve konuşmalar yaparak köprüyü genişletmeye çalışıyorlar.

Bu durum karşısında Atatürk Türkiye'sine yerleşen, okuyan Türk-İslam sentezi görüşündeki Türkistanlılarla Suudi Arabistan ve diğer memleketlere yerleşen, okuyan, zengin olan hemşehrilerimize müşterek bazı kutsal görevler düşecektir. Bu görev geçmişte Kurban KODAY'ın ele aldığı, şehadeti dolayısıyla yarıda kalan çetin görev de olabilir. Böyle kutsal görevler için şimdiden hazırlıklı olup, umut ışığı yandığı an nerede olursak olalım bu görevi ben veya biz yaparız diyecek durumda olmalıyız. Çünkü aziz yurdumuz Doğu Türkistan halkı bizden bunu beklemektedir.

1. Ahmet Kemâl İkul: Doğu Türkistan-Kaşgar'da İlk Maarif Teşkilatı ve İnkılabı. Türk Kültürü Dergisi. Ankara 1964 Sayı 19, sayfa 82

2. İbrahim Mutlu: KURBAN KODAY. Türkistan Sesi Dergisi Ankara 1956 sayı 3-4, sayfa 40.

(3)- Büyük İnsan Memduh Şevket Esenal Afganistan'da Büyükelçi İken, o tarihlerde Afganistan'da bulunan Mehmet Emin Buğra ile dostluk kurmuştur. Bu dostluk Doğu Türkistan davasıyla daha kuvvetlenmiş olarak sürmüştür.

(4)- YALKIN Gazetesi. Ankara Millî kütüphane'de ve bende olup, kısmen Kırmılı yazar Hakan Kırmılı'da vardır.